

A TERMÉSZET

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
KÖZÖNSÉGE
SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, XIV., ÁLLATKERT
TELEFON: 220-400

SZERKESZTI:
NADLER HERBERT
A SZÉKESFŐVÁROSI
ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYKERT
IGAZGATÓJA

MEGJELENIK MINDEN HÓ 15-ÉN
ELŐFIZETÉSI DÍJ:
EGY ÉVRE 8 PENGŐ
FÉLÉVRE 4 PENGŐ
EGYES SZÁM ÁRA 70 FILLÉR

XXXIX. ÉVFOLYAM

8. SZÁM

1943. AUGUSZTUS



GÖDÉNYEK AZ ÁLLATKERTI NAGYTÓ SZIGETÉN.

Haller László dr. felvétele.

TARTALOM:

Schveitzer József dr.: A szarkaláb.

Borsodi László: Nyitrai élmények.

Dorning Henrik dr.: Budapest ritka madarai.

Rövid közlemények.

Könyvekről.

Állatkerti hírek.

A SZARKALÁB.

Írta: Schweitzer József dr.

Tiszta, derült ég borul az aranyos napfényben mosolygó zöld mező fölé. Pintyek és pacsirták dala hangzik mindenfelől. A kis tócsát nedves talajt kedvelő növények bájos virágkoszorúja övezi. Fölötte szitakötők cikáznak, szúnyogok táncolnak, legyek és apró rovarok zümmögnek és zúgnak, az ügyes fecskék pedig villámgyorsan ívelnek a levegőben. Csupa élet, csupa mozgás mindenütt! A mező tarka virágai a gyenge fuvalatra incselkedően hajtják le kedves fejüket. A tócsán túl már sárguló gabonatáblák hullámanak és szélükön minden kis légáramlatra megrezdülő sötétkékeslila virágok pompáznak. Olyanok, mintha a levegőben repülnének, mert vékony kocsányuk csak akkor látszik, amikor közelebről nézzük meg. A gabonaneműekkel együtt hozzánk került egyik legszebb virágunk, a mezei-szarkaláb (*Delphinium consolida-Consolida segetum*) himbá-

lódzik előttünk. Európa némely vidékén a gabonaföldeken igen gyakori, másutt ritka. Németországban a germán síkságtól az Alpok nyúlványai-ban 1700 méter magasságig terjedt el. A *Delphinium*-nevet azért kapta, mert bimbója a delfinhez hasonlít, a *consolida*-név pedig arra vonatkozik, hogy nedvét gyógyszernek használták, mert a sebeket gyorsan összehúzta, vagyis »konszolidálta«, megerősítette.

A szarkaláb nyár elejétől késő őszig virít. Igen szívós, még a kasza sem árt neki, mert amikor aratás alkalmával levágják, csakhamar újabb ágakat hajt és rajtuk majdnem a tél bekövetkeztéig virágokat fejleszt. A gyomnövények általános tulajdonsága, hogy minden csonkításra újabb hajtással felelnek. Gyökere mélyen a földbe hatol. Szára elágazó. Alul háromsztatú, keskeny, szálas, fölfelé egyre jobban egyszerűsödő levelei kis felületükkel igen jól példázzák a párologtatás csökkentésére irányuló berendezkedést. Kevés vízzel is beérő jellegzetes pusztai növény.

Legérdekesebb és legfeltűnőbb a virága. A virágok laza fürtöt alkotnak. A bimbók fölfelé irányuló, hosszú sarkantyújukkal és halványsárgászöld színükkel keltik fel figyelmünket. A kinyílt kétoldali részarányos virágok pedig a kosborfélék virágát juttatják eszünkbe. Az első pillantásra annyira szembeötölő nagy kékeslila levél nem egyéb, mint a virág öt csészelevele, közülük a legfelső vöröses-zöldes sarkantyúban folytatódik. A boglárkafélék (*Ranunculaceae*) családjában az ilyen jelenség elég gyakori. A szíromlevelek szerepét, a feltűnő színeződést és a rovarok csalogatását a csészelevelek vállalták. A csészeleveleken belül az ugyancsak kékeslila, de jóval kisebb szíromlevelek hátrafelé szintén sarkantyúban végződnek. Ez mintegy tizenöt milliméter hosszú és a csészelevelek alkotta sarkantyúba rejtőzik. A sarkantyú tehát kettős és egymásbátolt. A méz a kisebbikben, vagyis a belsőben halmozódik fel. De vajjon miért kell a mézet kettős lakat alatt őriznie? Azért, mert életének legdrágább kincse, nélküle nem tudna eleget tenni fajfenntartási kötelezettségének és utód nélkül pusztulna el. Nem csoda tehát a nagy óvatosság. Mert bizony, ha több virágot alaposan megnézünk, bizonyára találunk olyanokat, amelyeknek külső sarkantyúfalát valamilyen rovar átrágtá. Úgy látszik, a rovarvilágban is akadnak — akár csak az emberi társadalomban — olyanok, amelyek mások munkájának eredményét iparkodnak eltulajdonítani, bármilyen ellenszolgáltatás nélkül. A



A mezei-szarkaláb virágzó ága. A szerző vízfestménye.

szíromlevelek előrefelé is összenőnek és sisakszerű képletet alkotnak. A virággal szemben a sisakon körülbelül akkora háromszög alakú bejáratot látunk, amekkorára a poszméh feje. Amikor a kertiposzméh mézet kutat, feje ezt a nyílást egészen kitölti.

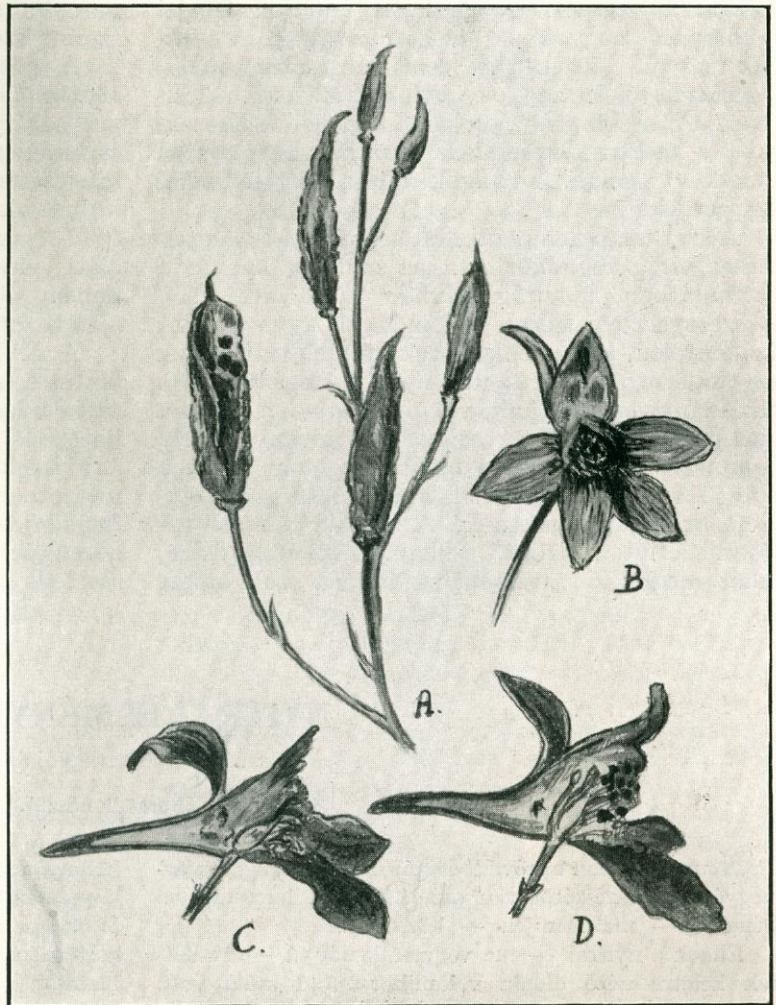
A virágtakaró leveleken belül a még fiatal, még nem porzott virágokon a szíromlevelek alkotta bejáratnál vannak a porzók. Ezek rövidek, számuk nyolc-tíz; portokukban a virágpor hamarabb érik meg, mint a bibe, vagyis a szarkaláb is nőelőző (*protandrikus*) virág. Valamivel lejjebb és hátrább van az egybibéjű termő. A porzók portokai elállják az utat a mézet rejtető sarkantyúhoz. Ha tehát a virágot látogató rovar a mézhez akar jutni, hosszú nyelvét a sarkantyú aljáig kell nyújtania. Közben feje érintkezik a portokokkal és teleszórja virággal. Íme, mind olyan berendezkedések, amelyek a biztos és pontos megporzást célozzák és ily módon érthetővé válik az is, miért kellett a csészének a párta szerepét vállalnia.

Amikor a portokok a virágportól megszabadultak, a porzók elfonnyadnak, lekonyulnak és helyüket az időközben felemelkedő bibe foglalja el és várja jószerencséjét. Ha a poszméh olyan fiatal virágról jön, amelyben a bibe még nem fogamzóképes, de a porzók annál bőségesebben ontják a virágport, a bibe könnyen megporzódik. Ha egyes növények idegen megporzása bármilyen okból elmarad vagy lehetetlenné válik, maga a megporzás még segíthet a bajon; a *Delphinium* magbeporzása azonban az eddigi tapasztalatok szerint eredménytelen.

A megtermékenyítés után az együregű magház tüszőterméssé fejlődik és a hasi varrat szélén két sorban sötétbarna magvak nőnek benne. A *delphinin*-tartalomtól csipős, kesernyé sízű, egy-két milliméter átmérőjű, sokszögletű, kopasz magvak a lisztbe csak a gabona nem elég gondos megtisztítása esetén kerülhetnek, de különösebb bajt nem okoznak. Állatok azonban, főképpen a ló és a szarvasmarha, érzékenyebbek iránta, viszont a juh és a kecske kisebb adagot baj nélkül elbír.

A szarkaláb nemcsak a szántóföld kedves virága, hanem sok válfaját kertjeinkben is szívesen ültetjük. Hiszen a tisztafehértől a világos és azúrkékig, sőt a bíborvioláig — a tisztapiros és a sárga színt kivéve — minden színárnyalatú dús fürtvirágzatával, valamint magas, közép- és törpetermetével kertünk szépségét fokozza. A német kertekben *Charles de l'Ecluse, II. Miksa* »Clusius« néven ismert udvari orvosa, külföldi utazásairól hozott példányokkal honosította meg.

A kertjeinkben ültetett egyéves és cserjés szarkaláb fajták keresztezéséhez a legjobban bevált a Földközi-tenger környékén honos *Delphinium*



A mezei-szarkaláb.
A = termése a fejlődés különböző fokán; B = virága szemben;
C = virágának hosszmetsete az érett bibével és D = az érett porzókkal.
A szerző vízfestménye.

Ajaxis és az Ázsia közepén lévő hegyekről származó magas-szarkaláb (*Delphinium elatum*). Az előbbi a megújulás idejében került az északibb kertekbe, az utóbbi pedig már nagyon régen juthatott Európába, sőt Szilézia és Morva hegyvidékein vadon is nő. Tulajdonképpen még most is állandóan vándorol nyugatnak. Svájcban a múlt század közepetáján megállapították, hogy Graubündenből lassan Glarus-kantonba került. Száz esztendővel ezelőtt kertjeinkben még csak a magas-szarkaláb díszlett, ma pedig mintegy kétszáz fajta sokféle színárnyalatú virágában gyönyörködhetünk. Ezek javarésze a múlt században keletkezhetett az Észak-Amerikából, Szibériából, Kínából és Elő-Ázsiából behozott példányokkal való kereszteződés folytán.

Kár, hogy egy sárgavirágú afganisztáni és egy pirosvirágú kaliforniai fajta nálunk nem vált be, mert egyik sem télálló és ezt a tulajdonságukat keresztezéssel létrehozott utódaikra átszarmaztatták. Pedig e virágok színsorozatát még változatosabbá tehetnék volna.

A keresztezéssel és tenyésztéssel létrehozott kerti alakok törzsszüleit ma megállapítani már szinte lehetetlen. A szántóföldeken növekvő közönséges szarkalábtól részint levelükkel, részint pedig

virágokkal térnek el. A kerti válfajok levelei rendszerint nagyobbak, öt-hétosztatúak. A virágok nagyok, három-négy centiméter átmérőjűek, a csészelevelek nagyok, a szíromlevelek kicsinyek. A szebb válfajok szíromlevelei fehéresek, rajtuk keskeny, kerekded, épszelű vagy tompa csücskék vannak. A virágok teltek, félig teltek és egyszerűek.

A szarkaláb nemcsak mint szép kerti és kedves mezei virág foglalkoztatta az embert, hanem a varázslatban, a virágnyelvben és a hitregében is szerepelt. A titkos tudományok tana egykor azt állította, hogy az égitestek változása nemcsak az emberre, hanem a növényre is hatással van. Minden egyes szervünk, valamint minden növény más csillagjegy alá tartozik. Az a növény, amely valamely testrészünkkel együtt ugyanaz alatt a bolygó vagy csillagkép alatt áll, hatásos gyógyszer az illető testrésznek. A szarkaláb a csillagjósok szerint a vizöntő csillagképével függ össze, tehát megfelelő varázsellenes hatása csak akkor

van, ha a maga idején és pontosan az előírás szerint szedték.

A görögök regéje szerint a kellemes illatú *Hyacinthus*-virág *Apolló*-tól véletlenül megölt kedves barátja, *Hyakinthos* kifolyt véréből nőtt ki, és viráglevelein még ma is olvashatók a fájdalom kifejezésére használt »Ai, Ai« szavak. Ilyen jeleket láthatunk a *Delphinium Ajacis*-on is, csak hogy ezek *Ajax* panaszos szavait jelzik, amikor a Trója előtt elesett *Achilles* fegyverzetét nem neki, hanem *Odysseus*-nak ítélték, s az önértében sértett hős, megőrülve, kardjába dőlt.

A XV. és XVI. század minden virág színét, illatát és alakját jelképező és jelentőséget tulajdonító tudományából, a virágnyelvből sem maradtatott ki az a növény, amelyet már a virágdísz annyira kedvelő rómaiak is szedtek a szabad természetben. Hogy a kicsinyességekkel olyan sokat foglalkozó kor szótárában a lovagiasságot és becsületességet jelentette, azt magas, sudár termete és sajátos sarkantyúja okozta.

NYITRAI ÉLMÉNYEK.

(Barátom vadásznaplójából.)

Írta: **Borsodi László.**

Nem egykoron apróvadbőségéről híres nyugati vármegyénk déli részéről van szó, hanem a hevesmegyei Deménd — ma Demjén — községről.

Ennek a nyitrai — ma vegyesállományú — területnek keletre néző oldala valamikor mind szőlő volt. A nyugati pedig gidres-gödrös szakadékok láncolata. Itt-ott, a szelidebb részekben, szántóföldek, szőlők.

Az egész nagy dombalakulat egy óriási elefántra emlékeztet, s rajta újtelepítésű szőlők, mezőgazdasági földek váltogatják egymást. Néhol meg rendszeresen ültetett akácerdő kapaszkodik a sovány, kötörmelékés talajba. Szóval — olyan ez az elképzelt elefánt, amelynek puszta látására is megédesül a vadászember szája.

*

1940. július elején egy szombat este összeszedtem vadászfelszerelésemet. Hajnali 3 órakor indultam gépkocsin nyitrai bérterületünkre. Azért igyekeztem ily korán, hogy a derengés már leshelyemen találjon. Kiszaladásom a jó műúton alig telt jó negyedórába. Még alig szökült a keleti égbolt, amikor a nyitrai erdőmezőség paradicsomába, annak is kellős közepébe értem. Az őzek ott bizony maguk sem tudják, hogy érsek urunk-e a gazdájuk, vagy mi, a szomszédos bérlők. Azért hát barangolnak szerte-szét, ahol a szőlőközi inyencfalatokban, répában, lucernában, herében kedvükre dözsolhatnak.

Huszadszor várom a golyóraérett bakot. Ezen a hajnalon egy akác szakadék szélén az alsó lucernához mentem; ennek feneke egyben határvonal. A szakadék innesső fele is fás, bokros.

Csendben az egyik alkalmas bokor mögé ültem, közvetlen egy nyiladék mellett. Nesztelen ültömben pontosan vizsgáltam a terepet.

Tőlem balra, nyugatnak, az egyik kertészgazda konyha- és virágkertetéje díszlik. A nyalánk őzikék erre a fél-

holdnyi telekre is rákaptak, s nemcsak a gondosan nevelt káposztaféléket dézsmálták, hanem a legszebb rózsafajok ágait is roncsolták, tördelték. Éppen a tulajdonos kértére választottam ezt a helyet, hogy a szerinte biztosan remélhető puskaszóval zavarjam a pákosztos őzek nyugalalmát.

A bokor egy-két ágát lenyestem, hogy szétlátásomat ne akadályozza, aztán nekiadtam magamat a csendes várakozásnak. Ha az ébredő apró énekesek hangverse nyébe nem merülök, talán el is szundítottam volna.

Lassan 6 óra lett. Egyszer csak a szőlők között, valami 70 méterre, mozgást veszek észre. Hosszas figyelés után megállapítom, hogy suta. Mindjárt csendesebb lett a szívverésem, és tovább vártam. Néhány perc múltán a feltűnően nagytermetű őz kilépett a szőlő szélére. Magasra emelt nyakkal figyelt, szimatolt. Aztán, hogy semmi gyanusat nem észlelt, egyet nyiffantott, melléje perdült két fehérholtos gidája, és legelni kezdett az egész család. Legelészés közben leértek úgy 40 lépésre az én bokromig, fedezékemig.

Hosszabb legelés után az egyik gida a nyiladékon, amelynek széle alig karhossznyira volt tőlem, hozzám bandukolt és észrevett. Fegyverem akkor már jobb lábam mellett, a földön állt, én pedig szemrebbenés nélkül vártam a következőket.

Az őzfióka tágranyílt szemmel figyelt, nézett, fülét csavargatta. Kis fitos orra szinte pattogott a nagy szimatozásban. De erős, jó szelem lévén, a rövid távolság ellenére sem jutott áruló szaghoz. Hosszú időnek tűnő másodpercek után olyan közel ért hozzám, hogy orrocskája egy arasznyira fénylett térdemtől. Combomra fektetett bal kezemmel igen könnyen elkaphattam volna a fülét. Ilyen közletről testem szagát érezhette meg. Egyet dobantott, kiugrott a nyiladékra és anyjához futott.

Az iram zajára, mint egy szoborcsoport figyelt a család jóideig; aztán megnyugodtak és megint legelésbe fogtak.

Egyszer a másik gida, mintha arra lett volna kíváncsi, mitől ijedt meg testvérkéje, lesétált a nyiladékon, és betűről-betűre eljátszotta amannak szerepét.

A család második tűnődése után a mama is felfedező útra indult. Zöld vadászruhám volt és hasonló színű kalapom, arcomat pedig a bokor ágai jól takarták. Így nem sok látnivaló maradt belőlem. Ókelme is kényszerült egészen közel jönni hozzám, annyira, hogy lélekzetét már fülemben éreztem. Csak akkor világosodott rá, hogy valami nincs rendjén. Nagyot dobbantott, riasztva elugrott és futásnak eredt a szemben levő szőlő felé. Természetesen nyomába inalt a két csemete is és beszaladt a szőlőbe.

Az öreg suta nem ment utánuk, csak a szőlő széléig. Ott megállt, egy darabig figyelt, aztán vagy kettőt böfönt, majd hátsó felét magasra emelve, előrenyújtott két első lábával vad toporzékolásba kezdett. Ezt a dobpergésre emlékeztető műveletet rövid szünetek között négyszer ismételte meg. De látva, hogy körülötte mindezek ellenére sem mozdul semmi, hosszabb szoborszerű figyelés után elnyiffantotta magát. Erre megint előkerült két gidája és nyugodtan legelészve, tőlem balra 40 méterre, bevonultak az erdőbe.

*

Néhány nap múltán, késő délután mentem ki lesre. Az útmenti lucernásba fekiüdtem, a lucernát kettéhasító mély barázdában.

A rajokban támadó kis szúnyogokat kis fűcsomóval hessegettem el magamtól. Egyszer tarkómon, ütőeremben éreztem fájdalmas szúrást. Ezt a szúnyogot kézzel kellett agyonütnöm. A történet pillanatában, öt lépésre

hátam mögött, kétségbeesett őz riasztását hallom. Mire megfordultam, láttam, hogyan vágta az egyik szép hatos bak a szőlőn át az erdőnek.

Azt még megértem, hogy engem karom mozdulásáig észre nem vett. Hiszen ruhám, kalapom színe egyezett a tereppel. Hanem örök rejtély marad előttem, hogyan tudott ilyen nesztelenül közelembe kerülni.

Ezzel a balszerencés sorozattal lezárultak az idegeket fárasztó eredménytelen baklesek.

*

Harmadnap ismét künn voltam. Akkorra már a lucernát lekaszálták, de még rendekben sorjázott — száradásra. Egy sort összehúztam és kis fedezéket formáltam belőle. Három irányban kilátónyílást igazítottam rajta. Szelem kitérő. — Ha az a hatos bak már elfeledte multkori találkozásunkat, ma szerencsém lesz — bizakodtam erősen.

8 óra 10 percet mutatott az óráim, amikor a szőlők között meglátok egy feltűnően nagy őzet. Jó messzelátómmal megállapítottam, hogy nem az a bak, amelyet várok. Amint egy tisztább helyre ér, jobban megnézem és látom, hogy csak fél agancsa van, a másik fele hiányzik. — No, mondom, ez megérett arra, hogy ne rontsa az állományt.

Lapockára fogva a fegyvercsövet, meghúztam a ravaszt. Igen szép lövés volt, úgy 70 méterről. Odamegyek, s látom, hogy agancsának jobb szára helyén csak egy kis dudor van, bal szára pedig igen satnya, tízcentiméteres csonk, a végén golyószerű gumóval.

Ez a testalkatra jól fejlett bak volt 1940. június és július havában huszonegy bakles eredménye!

BUDAPEST RITKA MADARAI.

Írta: **Dorning Henrik dr.**

(Folytatás.)

Feketegolyá-ról csak egy valóban budapesti adatot ismerek: az 1891 előtti időkből innen került egy tojója a Múzeum gyűjteményébe. *Kanalgém* bizonyára mutatkozott régebben a költözés idején. *Frivaldszky* (1879) a legközelebről Tétényből említi, de *Schenk* (F. H.) budapesti előfordulását is megemlíti. A *ballá-ról E. F. Homeyer* (»Die Wanderungen der Vögel, etc. 1881.) mondja, hogy *Madarász* 1881 április 20-án látta Budapesten. Ezen alapszik *Schenk* (F. H.) közlése. A legközelebbi hely, ahonnan 1889-ben egy fiatal került a Múzeumba, ... Dunaharaszti. A *bíborgém* az utóbbi időkben csak igen ritka látogató lehetett, de *Weisz Tibor* jegyzéke az 1930—1932-es évekből említi a Lágymányosról. Egészen kétséges a nagy- és a kiskócsag itteni szerepelése. *Kornhuber* azt mondja ugyan, hogy *Petényi* ezeket is megfigyelte Pest körül a többi gémmel egyetemben, de nem tudjuk, milyen távoli területeket számít a város környékéhez. Az *üstöksgém* budapesti előfordulásáról mindössze két adatot tudok: az elsőt 1852 augusztus 2-áról (múzeumi példány), a másodikat 1911 augusztus 19-éről (*Vasvári*, A. 42—45. köt.) *Kornhuber* általánosságban említi. A *bőlömbiká*-t szintén a ritka fajok közé kell sorolni, ma pedig már csak véletlenségből vetődhetik egy költöző vagy kóborló példány a város területére.

Kornhuber mind a három hattyúfajt említi, de adata a kócsagnál említett okokból határozatlan. Az *énekes-*

hattyú azonban 1920-ban mutatkozott a soroksári Duna-ágban, s ugyanennek az évnek a végén Rákoskeresztúron láttak három példányt (*Schenk*, A. 27. köt.). A *bütykös-hattyú*-ból 1854-ben a már nem szomszédos (mai) Nagytarcsáról kapott a Múzeum egy példányt, 1940 február 22-én pedig a szintén távolabbi Pilisvörösváron észlelték (*Schenk*, T. K. 72. köt.). A *nyárilúd* még költött *Petényi* idejében Rákoskeresztúron, azóta csak átrepül néha Budapest fölött. A *nagyilík*-et *Warga Kálmán* észlelte néhány alkalommal az 1923—1926-os években, 1929 januárjában pedig *Rainer Irén* lőtt egy példányt Cinkotán. Negyven évvel ezelőtt — 1902 október 6. — állítólag lőttek egy *apácalúd*-at Budapest területén. Az adat *Lendl Adolf* akkori tanszerintzetéből származik (A. X. köt. és Ú. B.). A *Kornhuber*-féle adatokra vonatkozó fenntartással kell fogadnunk, hogy *Petényi* a *bütykös-ásólúd*-at is megfigyelte Buda és Pest körül. A *csörgő*-, a *kendermagos*-, a *jütyülő*-, a *nyiljarkú*-, a *kanalas*- és a *hegyviréce*-re vonatkozóan utalok a bevezetőben említett németnyelvű dolgozatomra. Az *üstökösviréce*-ről nem biztos, hogy besorozható-e Budapest madarai közé, mert 1854-ben a Csepel-sziget közelebről meg nem jelölt helyéről került csak egy tojó a Múzeumba. A *jegesviréce*-nek régebben csak Soroksárról került példányát ismertük, mint legközelebbit, *Warga* szerint azonban 1924 január 25-én Budapesten láttak két példányt (A. 32—33. köt. és Ú. B.). Hasonló

ritkaság a *füstösréce*, bár *Petényi* szerint a múlt század elején még nem volt ritka vendég a Margitsziget körül. Legutóbb 1929 március első napjaiban *Borovszky Károly* és *iff. Fáy Aladár* látta a pesti Dunaszakaszon. Ugyanabban az évben még november 1-én is megfigyelték (Ú. B.). A *pehelyréce* csak egy szép, kiszíneződött gácsér alapján szerepel Budapest madárvilágában. Ezt 1909 november 10-én *Csörgey Titusz* látta és én láttam a lágymányosi tavon. A *kékcsoőréréce* 1853-ban és talán 1854-ben fészkelte a pesti nagyobbik »Disznós-tavon« (Saulacke), melynek nyoma még ma is megvan a IX. kerületben, az Üllői-út, a vasútöltés és az Ecséri-utca közti mélyedésben. *Petényi* idejében néha télen is mutatkozott a Dunán; ott különben 1898 december havában szintén láttak egyet (Ú. B.). Azóta nincs róla újabb pesti vagy környéki adat. Többször olvashatjuk, hogy télen *örvösbukó-t* láttak itt a Dunán. Összetéveszthető a *nagybukó* tojójával, ezért óvatosság ajánlatos. De van bizonyíték arról, hogy itt előfordult, mert *Wartha Vince dr.* 1895 július 12-én egy visszamaradt tojót lőtt a Kis-Duna-ágban, az összekötő hídnál (valószínűleg a Csepelsziget északi csücskénél, ahol most a zsilip és az új kikötő van).

A *nagy-károkatona* ma már eltűnt a Csepelszigetről, ahol régebben költött és bizonyára a Háros-szigetről is, ahol a század elején még megfigyelték. *Kornhuber* szerint *Petényi* idejében fészkelte a Margitszigeten. Újabbban már csak szerencsés megfigyelők találkozhattak a pesti Dunaszakaszon fölé elvetődött példánnyal. A *kis-károkatona* budapestkörnyéki előfordulásáról csak *Kornhuber*-nél van határozatlan megemlíítés.

A *vörösnyakú-vöcsök* dolgában utalok németnyelvű közleményemre. A *jegesbúvár-t* (*Colymbus immer Brünn.*) *Frivaldszky* 1879-ben csak Budapest távolabbi környékéről említette, 1891-ben (*Aves Hungariae*) pedig azt is megállapította, hogy ez a zsámboki példány az *arcticus*-fajhoz tartozott. *Greschik* közölte azonban (K. 7. évf.), hogy 1935 január 11-én a Margitsziget és Óbuda közti Dunaszakaszon elejtettek egy fiatalabb, télitollazatú hímét; ez *Fába Rezső* állatkitömőhöz került és csontjai a Múzeumban vannak. Ezt a fajt tehát nem lehet kihagyni Budapest ritka madarai sorából. Az *északi-búvár-t*, (*Colymbus stellatus Pontopp.*) már *Frivaldszky Imre* említi 1865-ben a Margitsziget tájáról. Én csak egyszer láttam, 1927 január 9-e és 30-a között, a lágymányosi téli kikötőben.

A galambok közül a *kékgalamb* a legritkább. A vonulás időszakát kivéve csak a Svábhegy Budakeszi felé eső részén szokott tanyázni, ahol bizonyára költ. A *félholdas* (*balkáni kacagó*-) *gerle* mindössze néhány év óta fészkelő tagja Budapest madárvilágának, de terjeszkedik.

Ugartyúk régebben több lehetett; ma elvéve kerül elő egy-egy példány a város külső határában. A *székicsér-t* talán *Cerva Frigyes* észlelte utóljára Budapest területén 1913-ban (F. H.). A *partililé-ről* — bár *Schenk* (F. H.) megemlíti — valójában csak annyit tudunk, hogy *Madarász* állítólag látta itt 1887 április 24-én (*Herman Ottó*: »A madárvonulás elemei Magyarországon 1891-ig.«). A *székililé* előfordulása szintén bizonytalan, bár említés (F. H.) van róla. A Csepelszigetről kerültek ugyan tojásai, de a pesti adatok valószínűleg mind tévesek, illetve nem erre a fajra, hanem a még a legutóbbi időkben is itt fészkelő *kislilé-re* vonatkoznak. Az *aranylilé-ről* régebbi észlelések szólnak. A multszázad első felében még gyakori átvonuló lehetett, sőt 1848-ban télen is itt volt. Az *ujjasililé-ről* (*Squatarola squatarola L.*) egyetlen adatunk van: *Weisz Tibor* 1930 szeptember 19-én lőtt

egy példányt a Lágymányoson. A *havasi-partfutó-ra*, a *borzas*-, a *szürke*- és az *erdeicankó-ra* vonatkozóan utalok németnyelvű közleményemre. A *fenyérfutó-t* (*Crocechia alba Pall.*) *Csörgey Titusz* 1908 szeptember 20-án észlelte (F. H.). A *tavicankó* (*Tringa stagnatilis Bechst.*) a bizonytalan előfordulású fajok közé tartozik. Csak a távolabbi környékről vannak hiteles adatok, s *Kornhuber* említi. A *réticankó* még gyakorta fordult meg a Dunaparton *Petényi* idejében. Most elvéve kerül szemünk elé, inkább a környéken, esetleg a Rákospatak mentén, ahol 1936 március 17-én láttam kettőt. A *golyatölcs* régebben előfordulhatott. Határozott budapesti adat nincs róla, csak környéki. A *gülipán-t* régebbi időből a szomszédos Gubacsi-pusztáról, majd Pestszentimréről ismerjük, ahol *Cerva Károly* szerint (A. 27. köt.) 1920-ban két pár fészkelte. A *nagypóling* átrepül néha Budapest fölé, s talán a *kispóling* is; utóbbinak egy csapatát — *E. F. Homeyer* szerint — 1881 április 6-án *Madarász* itt észlelte is (L. még F. H.). *Nagysárszalónka* Rákospalotáról került a Múzeumba (1832 április 13-án). Ez az egyetlen hím bizonyítja, hogy olykor útbaejti területünket. A *csigaforgató* ismételen előkerült Soroksárnál, a Csepelsziget északi csücskén s a lágymányosi tónál; ott *Csörgey* 1918 október 13-án (A. 26.), *Páthai Imre* pedig 1932 szeptember 1-én észlelt egy-egy példányt. A *küszvágócsér-re* és a *kissirály-ra* németnyelvű közleményemben található adatok. Nagy ritkaság a *fecskesirály* (*Xema sabini Sabine*). Egyetlen példányát 1941 december 17-én közvetlenül Budapest mellett, Káposztásmegyeren lőtték. *Bezsilla László* ajándékozta a Madártani Intézetnek és számolt be róla (A. 46—49. köt.). A *szélesfarkú*- és az *ékfarkú-halfarkas*-ok valamelyike kétségkívül előfordult Budapesten, csak az a kérdés, hogy mindegyik-e, vagy melyik a kettő közül. Én azt a példányt, amelyet 1916 december 27-én és 29-én az Erzsébethíd és a Ferenc József-híd között láttam, *ékfarkú*-nak tartom, viszont a »Vadászlap« 1882-es évfolyamában említett (s valószínűleg a F. H.-be is ez alapon felvett), valamint az 1921 szeptember 6-án ugyancsak a székesfővárosban megkerített példányt (l. A. 28. köt. 185. o.) közelebbi leírás nélkül *szélesfarkú*-nak minősítették. Megvizsgálható pesti példány a gyűjteményekben nincs.

A *túzok*-ról *Kornhuber*-nél van említés. Legutóbb 1941 március 7-én — *Kleiner Endre* látott egy példányt a *Herman Ottó*-út fölött átrepülni. A *darú* szintén csak ilyen átrepülő. *Mojsisovics* említi 1884-ben a *Madarász*-féle kert tájáról.

A *guvat* és a *pettyesvizicsibe* ma már aligha költ a székesfőváros területén, mert nincsen megfelelő élőhelyük. A közelebbi multból is inkább csak vonulási adatok vannak róluk. A *kisvizicsibe* egy tojóját *Petényi* 1829 április havában Cinkotán ejtette el. *Keve* (*Kleiner*) *Endre* néhány évvel ezelőtt az Állatkertben látott egy oda szabadon belátogató *kisvizicsibé-t*.²⁾

Vertse Albert tanulmányából (A. 42—45. köt.) kiténik, hogy 1863-ban még lőttek *császármadar*-at a Jánoshegyen. A későbbi előkerüléséről szóló híradások bizonytalanok, így az is, hogy 1935-ben állítólag elejtettek egy példányt a budakeszi erdőben, őszi vadászaton.

*

Ebben a szemlében nem szerepelnek egyes olyan ritka fajok, amelyeket itt-ott tévesen említenek, mint

²⁾ A *törpe-vizicsibé-t* (*Porzana pusilla intermedia Herm.*) azért mellőzöm, mert a legközelebbi hely, ahonnan adat van róla, a már nem szomszédos Dunaharaszti.

a székesfővárosban megfigyelteket, s amelyek kihagyását vagy mellőzését már »Budapest madarai« című dolgozatomban megokoltam. Habár észlelték őket, nem szerepelnek azok a formák vagy változatok sem, amelyeket a rendszeren ma már nem ismer el, amilyenek az *Alauda arvensis sordida* Ehmke, az *Acrocephalus (scirpaceus) horticolus* Naum. és a *Carduelis (carduelis) var. albicularis* Mad., továbbá azok sem, amelyek — mint a *Carduelis flavirostris brevisrostris* Moore — valószínűleg téves meghatározás folytán kerültek az itteni madarak sorába. A *saskeselyű*-nek sem lehet helye, mert állítólagos budai megjelenéséről csak *Lakatos Károly* szól nagy kételkedéssel, s így is valószínű, hogy a *barátheselyű*-re vonatkozó adatra emlékezett hibásan.

Csak tévedések elkerülése végett mondom meg itt is, hogy a felsorolásból egészen kihagytam a rendszeresen, vagy legalább időnként megismétlődve átvonulókat, látogatókat vagy teelöket, amilyenek a *csíz*, az *északi-süvöltő*, a *kiskezeszecsőrű*, a *jenyőpinty*, a *lengyel*- és az *északi-nádisármány*, a *rétipityer*, a *hegyibillegető*, a *hajnalmadár*, a *jenyvescinege*, a *sárga- és a tűzfejű-királyka*, a *csonttollúmadár*, a *kormoslégykapó*, a *szőlőrigó*, a *léprigó*, a *szürkegém*, a *bakcsó*, a *vetésilúd*, a *bőjtiréce*, a *barátréce*, a *cigányréce*, a *kontyosréce*, a *kerceréce*, a *nagybukó*, a *kisbukó*, a *sarkibúvár*, a *piroslábú-cankó*, a *billegetőcankó*, a *középsárszalonka*, a *kissárszalonka*, a *kormosserkő*, a *sárgalábú-ezüstsirály*, a *hervingsirály*, a *viharsirály*. Közülük a *bakcsó* régebben fészkel itt, s talán a *bőjtí*-, a *barát*- és a *cigányréce* is költött. A *haris*-ról sem szóltam, mert noha ritkán kerül elénk, ma is költ még a tőszomszédságban. Hasonlóképpen elvélve kerül elénk, de még a székesfőváros területén is fészkel a *rozsdásacsuk* (*Saxicola rubetra* L.). Egyáltalán nem adhattam helyet az alkalmoszerűen fogságból kiszabadult, vagy sikertelen tenyésztési kísérlet folytán idekerült ritkaságoknak, mert ezeket nem tartjuk valamely terület természetes madárvilága tagjainak.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK

Nyelvészeti őstörténetkutatás. Bizonyára sokan csóválják fejüket, amikor elolvassák ezt a címet. — Ugyan hogyan kerülhetett ez a közlemény »A Természet«-be — gondolják — mi köze a nyelvészetnek a természettudományhoz? — Pedig van! Ezt szeretném a következőkben tolmácsolni.

Először talán arra a kérdésre feleljünk, hogy a nyelvészeti őstörténetkutatás tulajdonképpen mivel foglalkozik. Az egyes népek, nyelvcsaládok őstörténetével, vagyis történetükkel azzal a homályos részletével, amelyről megbízható, írásos feljegyzéseik, emlékeik rendszerint nincsenek. A nyelvészeti őstörténetkutatásnak jól kidolgozott módszerei vannak a homály elosztatására. Kutatásaiban jó segítségére vannak az állat- és növényföldrajz megállapításai is.

Fontos kérdés az őstörténetnek érthető okokból például az, hogy hol volt az egyes nyelvcsaládok őshazája. A nyelvészeti őstörténetkutatás ezt oly módon oldja meg, hogy a nyelvészet segítségével meghatározza, valamely ősnép milyen állatokat és növényeket ismert. Az őshaza csak olyan helyen lehetett, ahol ezek az állatok mind együtt éltek. Az életföldrajz segítségével azután könnyű ezt a helyet meghatározni.

De beszéljenek maguk az eredmények. A magyar nyelv köztudomás szerint a finn-ugor nyelvek közé tar-

tozik. Már most az a kérdés, hol volt a finn-ugor népek őshazája?

Az erre vonatkozó kutatásokat *Köppen F. T.* indította meg. Nyelvi tényekből megállapította, hogy az indoeurópai és a finn-ugor ősnépek ismerték a mézelőméhet, ám ez csak az újabb időkben került át az Ural-hegység szibériai oldalára. Tehát az illető ősnépeknek is az Ural-hegység európai oldalán kellett élniök.

A későbbi kutatók — *Paasonen H.*, *Setälä E.*, *Wiklund K. B.*, *Gombocz Z.* — azután egyre jobban szűkítették a kört. A nyestet, rénszarvast, jegenyefenyőt, erdeifenyőt, borókafenyőt, fagyalt, cirbolyafenyőt és más állatokat és növényeket már a finn-ugor ősnép is ismerte; ennek alapján állapították azután meg, hogy a finn-ugor őshaza valahol a Volga-könyök és az Ural-hegység között volt.

Újabbán *N. Sebestyén Ivén* halnevekkel iparkodik a kérdésre világosságot deríteni. Szerinte a halnevek megerősítik a többi állat- és növénynévből kapott eredményeket. Ezenfelül sikerült még szűkebbre szorítania az őshaza területét. Igen érdekes például megállapítása a harcsáról. Ezt a halat a finn-ugor ősnép is ismerte; az Északi-jegestengerbe ömlő folyókban a harcsa nem él, ellenben a Fekete-tenger és a Káspi-tó északi részébe ömlő folyókban, valamint az Aral-tóba ömlő folyók alsó szakaszain mindenütt honos. Legjellemzőbb a Volga középső folyására és a Káma folyóra, de a Káma északi mellékfolyóiban már csak igen elvétve található. Ezért az őshazát nem szabad túlságosan északra képzelnünk. Meg kell jegyeznünk, hogy a harcsa a Keleti-tengerbe ömlő folyókban is él, de bennünket ez a finn-ugor őshaza szempontjából természetesen nem érdekel.

A finn-ugor őshaza helyét tehát csaknem pontosan ismerjük már. De a magyarság nem maradt azon a helyen; vajjon milyen úton költözött mai hazájába, milyen helyeken időzött útközben hosszabb ideig?

A kutatás ebben a kérdésben is sokat köszönhetett az életföldrajznak. A kérdéssel foglalkozó tudósok — *Gombocz Z.*, *Németh Gy.*, *Zichy I. gróf* — észrevették például, hogy a magyar nyelvben számos bolgár-török jövevényszó van, például tok, söreg, borz, görény, ürge, tűzok, gödény, alma, körte, kökény, som, kőrís, szőlő; ezeket életföldrajzi megfontolások alapján nem az eléggé északon lévő volgai bolgár birodalomban vehettük át, hanem délebbre, valahol a Kubán-folyó vidékén.

Ilyen irányú kutatások már más nyelvcsaládokkal kapcsolatban is voltak és hasonló megbízható megállapításokat eredményeztek. A további hasonló kutatások bizonyára egyes nyelvcsaládok eddig vajmi keveset ismert őstörténetét is megvilágítják.

Mindezekből kitűnik, hogy akárhányszor a legtávolabbi tudományágak is jó szolgálatokat tehetnek egymásnak.

ifj. Szalay László

A piros-gyűszűvirág és az ókori népek. *Harcos Jenő dr.* véleménye szerint a piros-gyűszűvirágot (*Digitalis purpurea*) az ókori népek ismerték, jómagam pedig ennek ellenkezőjét állítottam. *Harcos Jenő dr.* a kérdés tisztázására *Farkaslaki Hints Elek dr.* »Az óskori és ókori orvostudomány« című munkájának 116. és 117. oldaláról idéz (*A Természet* idei évfolyamának 34. oldalán), amely szerint az ókori népek a piros-gyűszűvirágot már ismerték. E kérdésre vonatkozóan a következőket jegyzem meg: Igaz, hogy a *Digitalis* mintegy huszonöt faja közül egyesek Európában a Földközi-tenger vidékén és Ázsia nyugati részében honosak, ám a *Digitalis purpurea* csak Európa nyugati részében tenyészik.

Tehát az ókori népek már földrajzi elterjedése miatt sem ismerhették. Többek között *Marzell Heinrich dr.*: *Unsere Heilpflanzen, ihre Geschichte und ihre Stellung in der Volkskunde.* (1922. I. F. Lehmanns. München) című munkájában a 178. oldalon a következőket olvashatjuk: »A piros-gyűszűvirág atlanti növény; fő elterjedési területe Európa nyugati része. *Stenius* beható vizsgálatai alapján (*Die Geschichte der Digitalis purpurea und ihre Bedeutung in der Medicin bis etwa zum Jahre 1870.* Dissert. Leipzig 1916) bebizonyítottak vehető — amit már a növény földrajzi elterjedése is valószínűvé tesz — hogy a gyűszűvirágot az ókori írók nem említik. Ebből következtethetjük, hogy az ókoriak egyáltalában nem ismerték.« Hasonlót olvashatunk a következő művekben:

Engler—Gilg: »Syllabus der Pflanzenfamilien«.

(7. kiad. 1912. Gebr. Bornträger, Berlin) 324. old.

Hagers: »Handbuch der pharmazeutischen Praxis.« (1925. Julius Springer. Berlin.) 1173. old.

Spoerri Werner: »Beiträge zur Anatomie des Blattes pharmazeutisch gebräuchlicher Scrophulariaceendrogen.« (Inaug. Dissert. Basel, 1925.) 32. old.

Karsten G. dr. és *Weber U. dr.*: »Lehrbuch der Pharmakognosie.« (5. kiad. 1937. Fischer G. Jena.) 167. old.

Hayek A.: »Allgemeine Pflanzengeographie.« (1926. Gebr. Bornträger, Berlin.) 218. old.

Schweitzer József dr.

KÖNYVEKRŐL

Nadler Herbert: *A Keleti és Déli Kárpátokban. Vadásznapló a szerző eredeti fényképeivel.* Budapest, 1943. 295. oldal. *Vajna dr.* és *Bokor* kiadása.

Mire e sorok napvilágot látnak, akkorra talán megjelenik már *Nadler* könyvének második kiadása is. Mert az első — bizonyára a legelső eset vadászati irodalmunk történetében — három hét alatt elfogyott. Ha a meglepő sikerben van is része a könyv mostani páratlan kelendőségének, az túlságosan nagy ahhoz, semhogy pusztán ez a körülmény magyarázná. A könyvnek nagy belső értékének, súlyának kell lennie, hogy sikere megérthető legyen. Megérthető, sőt magától értetődő, mert a kiváló szerzőben egyesül a tudós kutató, a nemes indulatok fűtötte, magas ethikájú vadász és az Isten áldotta író, aki művészi nyelven tudja elmondani azt, amit vadászat közben lát, tapasztal és érez. Az a szerencse ér, hogy *Nadler* második vadászkönyvét ismertethetem ebben a folyóiratban. A megelőző kötet (*Vadásznapok, vadászévek*) ismertetésében (v. ö. *A Természet* 1937. évi 33. évfolyam, 42. old.) már kiemeltem mindazt, amit *Nadler* írásművészetében kiemelendőnek, különösen jellemzőnek és elsősorban értékesnek tartok. Ha azt mondom, hogy a kiváló szerző e könyve egyenlőrangú társa a megelőzőnek, az a legnagyobb dicséret, amivel a magam részéről adózhatok neki. Ebben a kötetben is megcsodáltam leírásainak színességét, szemléletességét és előadásának elevenen lüktető drámaiságát ott, ahol a vadászat valóban drámai fordulatot vesz, amikor eléri legnagyobb feszültségét az egymással szemben álló erők harca s eldől, melyik kerekedik felül, az ember eszével, tudásával és találatosságával, vagy az állat bámulatosan, egyben titokzatosan működő ösztönével és tökéletesebb érzékszerveivel? E harcnak lovagias megvívása teszi a vadászatot úri és művelt emberhez méltó

foglalkozássá. Enélkül nem volna egyéb mézszárlásnál, akár az idegélet beteges elfajulásából, akár nyereségvágyból. Érdemes, emlékeztetőül is, szóról-szóra idézni *Nadler* vadászhitvallását: »nekem a vadászat nem sport, hanem mesterség, tanulmány, feladatok megoldása, elmerülés, azonfelül pedig egész életemben vigasz, gyógyír, kárpótlás és erőforrás volt.«

Aki így fogja fel a vadászatot s emellett szakember és született író is, annak tollából csak olyan könyv kerülhetett ki, amelyben egyforma gyönyörűséggel merülhet el a vadász, az állatok életének kutatója, és az is, aki az írást csupán mint a művészet egyik megnyilatkozási formáját értékeli.

Nadler könyve vadásznapló, nem annyira közvetlen formája, mint inkább lényege szerint. Forrásai azok a feljegyzések, amelyeket ott, a helyszínen vetett papírosra, a vadászat pihenőiben, az időjárás megszabta szünetekben, az esetleg virradattól szürkületig tartó mozdulatlanság, csendes szemlélődés, feszült várakozás és fojtott hangulatú vadlesés óráiban. Üdeségének éppen ez a magyarázata, hogy minden sora az átélés közvetlen hatása alatt született meg, s eleven élményszerűsége megmarad nemcsak akkor, amikor közvetlenül idézi a napló sorait, hanem akkor is, amikor közlés előtt itt-ott egy-egy simító ecsetvonást tesz a hevenyében megírt sorokon.

A könyv nagyobb részében a Keleti-Kárpátokban, a Görgényi-havasok területén, a Ratosnya-patak vidékén — emlékezetes hely a magyar állatvilág történetében, mint az erdélyi bölények utolsó menhelye — a felső Maros táján, a Moldovánkán és egyebütt átélte szarvasvadászatainak eseményeit, híres kárpáti szarvasbikák elejtésének körülményeit beszéli el. Egy fejezetben a Déli-Kárpátokban, a Szebeni-havasokban lőtt siketfajdkakasainak és őzbakjainak elejtéséről számol be. Így kedves könyv nekünk már helyi vonatkozásainál fogva is, hiszen a színhely a szívünkhoz oly szorosban hozzánőtt Erdély. *Nadler* annak idején még külföldi vendégként járta a gyönyörű tájakat. Vendégként, aki a vendégjog szabályait kötelezőnek tartja magára annak legszélső követelményeiig, azért nincs könyvében egyetlen sor, egyetlen mondat sem, amely csak távolról is célozna politikai körülményekre. Annyira nincs ilyen vonatkozása, hogy szerzőnk egyik remek szarvasát a román király akkori vadászterületén lőtte az uralkodó engedélyével, sőt egyenes felajánlására. Úgy esett ugyanis a dolog, hogy a szintén a Görgényi-havasokban vadászó uralkodó híret vette, hogy szomszédságában vadászik a szarvasagancsok legnagyobb szakértője és nemzetközileg elfogadott pontozásának megalkotója, s azt óhajtott, hogy ő maga ellenőrizze a saját maga és emberei pontozásának helyességét. A magyar szakember e munkáját méltányolta akkor, amikor felszólította, hogy ha kedve tartja, lőjön az ő területén egy bikát.

Mindez megvan írva szép sorjában, színesen, érdekesfeszítően és az igazsághoz híven. A hűséggel vele jár természetesen, hogy balsikereit és balfogásait is éppen olyan lelkiismeretesen beszéli el, mint legnagyobb sikereit, tanulságul és intésül, hogy a sikert ingyen nem adják, és meg kell érte dolgozni nemcsak a kicsinyeknek, hanem azoknak is, akik olyan magaslatokig emelkedtek, ahova *Nadler* felért, s aki éppen a Görgényi-havasokban ültette meg századik szarvasbikája elejtésének számára bizonyára felejthetetlen ünnepét.

A jeles könyv szövegéhez méltóképpen sorakozik a szerző felvételeinek hosszú sora jó sokszorosításban.

Sóos Lajos

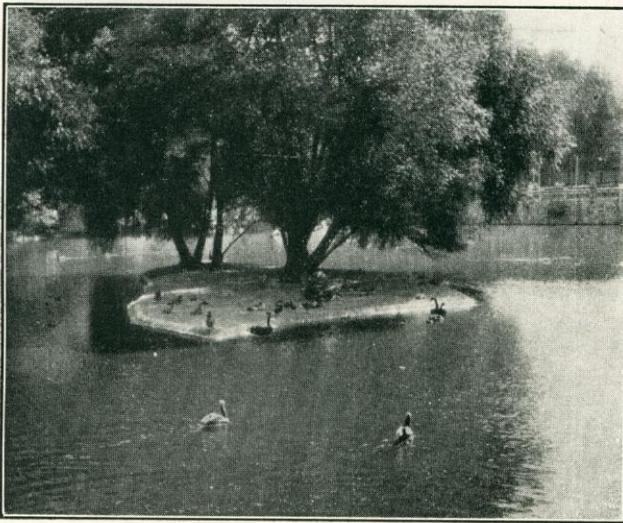
ÁLLATKERTI HÍREK

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS

ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYKERTJÉNEK KÖZLEMÉNYEI

Sziget az állatkerti nagytagon. Az állatkerti nagyító természetes környezetében élő madarak tarka képe sok nézőt vonz a tó partjához. A figyelmes szemlélő a madárvilág életének apró titkait lesheti el és szívet gyönyörködtető jeleneteknek lehet tanúja.

A különféle fajok egymástól elkülönülve, megszokott helyükön töltik az éjszakát. A gémek a partszegély kopaszodó fáinak alacsonyabb ágaira gallyaznak fel, a gödények a bokrok árnyékában húzódnak meg. A marabupár egykedvűen, nyugodtan, rendszerint fél-lábon gubbaszkodva, nyaktövének tollai közé húzza fejét



Sziget az állatkerti nagytagon. *Haller László dr.* felvétele.

és szunyókál. Pihenőhelyük megválasztásában a kacsas és lúdfélék a legkevésbé válogatósak. A ludak inkább a környező domboldalakon ütnek tanyát, a récék pedig rendszerint a vízben töltik az éjszakát. A madársereg már korán reggel ébren van. Egyet-kettőt csapkodnak szárnyukkal, az úszómadarak a vízre szállnak és ezzel a kis reggeli gyakorlattal mozgásba hozzák vérkeringésüket. Amikor a közönség 8 óra után a tó partján sétál, már valamennyit a madárház felőli domboldalon találja. Ilyenkor a reggelire várnak. A gödények türelmetlenül totyognak ide-oda, a gémekek összekapnak izgalmukban, a ludak és a récék pedig lármázva követelik reggelijüket. Végre aztán megjelenik az ápoló a jólismert vödörökkel és közéjük szórja a finom eleséget. Egymás után tűnnek el a nagy haldarabok a gödények bőrzaecskójában, többnyire már röptében kapják el a nekik szánt falatot. A lármázó kacsasereg is elcsendesül és tovakodva kapkodja ki a tálból az ízlése szerint készült keveréket. Nyüzsög a sok madár a parton és a víz szélén. A különböző fajok az etetőtál körül összekeverednek és a lapos récecsőrök mellett kotorászik az edényben a koronásdaru hegyes csőre is.

Reggeli után helyreáll a nyugalom. A gödények a vízre ereszkednek, vitorlás gályák módjára ússzák körül a kis szigetet, majd felkapaszkodnak cement-

szegélyű partjára és egy-két lomha szárnycsapással az ott heverő nagy tuskóra telepednek. Szerencsés ötlete volt az állatkert vezetőségének, hogy a szigetet létesítette. Amióta megvan, madaraink szívesen látogatják, fészkelnek rajta, a fűzfák terebélyes lombátora alá húzódnak és mindennapos sétájuk a sziget meglátogatása. Az idegen vendégrécek is jól ismerik és kedvelik ezt a kis darab földet. Kergetőznek körülötte, s amikor tavasszal párokra szakadoznak, megpihennek rajta. A víz felszínét is tarkítja a sziget fáinak benne tükröződő lombja, és távolabbról nézve, festői részlete ennek, a fényképeken is gyakran megörökített, tájképnek.

Haller dr.

Az állatkertben a bemutatásra szánt állatok mellett nagy számmal élnek hívatlan kenyérpusztítók is. Akadnak közöttük szívesen látott, kedves vendégek, de betolakodott, kiírhatatlan és véglegesen megtelepedett kártékony jövevények is.

A szabad vízterületekről — különösen télen — látogatóba járó vadkacsák már az állatkerti nagyító jólismert képéhez tartoznak s noha madaraink eleségéből jócskán fogyasztanak, örülünk jelenlétüknek, mert gazdagítják a tó madárvilágát.

A feketerigók, a gerlék és a harkályok minden esztendőben fészkelnek nálunk. Annyira otthonosak, hogy el sem hagyják a kert területét. Senki sem bántja őket, azért szaporodtak el annyira. Bizalmasan röpködnek ágról-ágra, és félelem nélkül sétálnak a közönség között. Visszhangzik a kert tavasszal a gerlék búgásától, a feketerigók szerelmi dalától, a harkály pedig szorgalmasan kopácsol a fák kérgén. Valószínűleg csak szokásból és szórakozásból kopogtat, mert megfigyeltük már, hogy ha nincs az etetőtálak közelében ember, villámgyorsan odarepül, kiragad egy falat húst és csalafintasággal szerzett zsákmányával elégedetten tovasurran.

Kevésbé szívesen látott vendégeink is vannak. Néha egy-egy szarka téved be és jóllakottan távozik. A csókák a madárház magas tornyán zajognak és ősszel meg télen csapatosan járnak a kertbe. Lopkodnak, megdézsmálják az etetővályukat és vidáman hangoskodnak a fák tetején.

Az állatkert madárlátogatói között a legveszedelmesebb és legjobban gyűlölt rabló a dolmányosvarjú. Magányosan, legfeljebb párosan jár zsákmány után. Nem elégszik meg a könnyen szerezhető bőséges eleséggel, élő húsrá vágyik. Tavasszal, amikor a réceszülők a nagyító vízén és a környező partokon gondosan vezetgetik pelyhes fiókáikat, hirtelen árnyék vetődik a földre, a szürke rabló villámgyorsan lecsap és csőrében az elrabolt csibével repül vissza, lígeti tanyájára. A meglopott anya egyideig panaszosan sápjózik, azután ijedten a vízre irányítja tehetetlen fiókáit.

Erdeipintyek, légykapók és cinkék is röpködnek a sűrű bokrok között. Ártatlan, hasznos madárkák. Amíg a rovarokból futja, nem nyúlnak idegen táplálékhoz. Csicseregnek, trilláznak, mindig jókedvűek és ámbár ők maguk rendszerint láthatatlanok, vidám, kedves hangjuk hirdeti jelenlétüket.

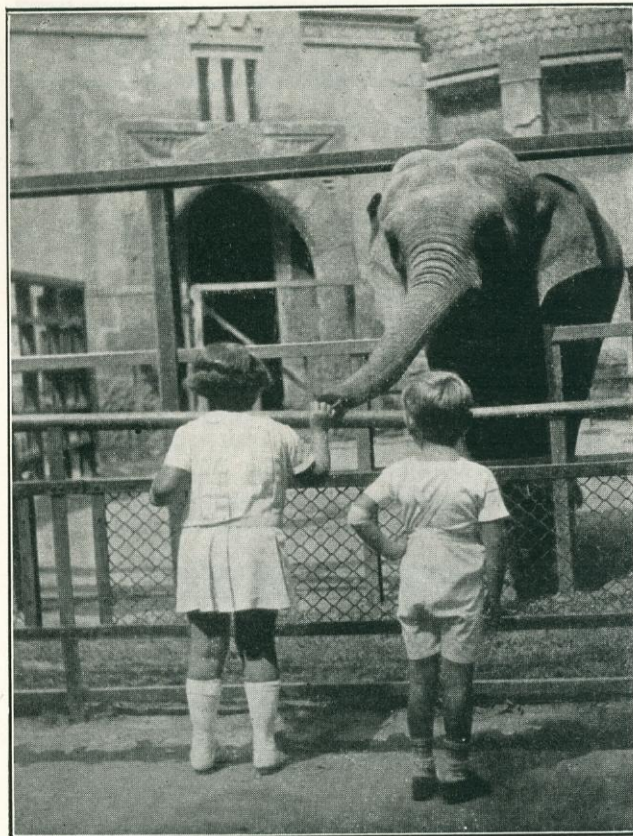
A verebek méltók közmondásos tulajdonságaikhoz. Szentelének, tovakodók és minden kifutóban, sőt még a ragadozók ketreceiben is megtaláljuk őket. Válogatás nélkül mindent megesznek és gyakran olyan tömegesen lepik el a találat, hogy az értékes állatok, a ketrec lakói, nem tudnak hozzájutni, vagy már üresen találják. Az ápolók sokat fognak meg belőlük, mert a ragadozók-

nak szükségük van friss, tollas táplálékra, de munkájuknak nincs látszata, mert egy helyébe tíz új veréb repül. Minden haszontalanságuk és kártékonyaságuk ellenére néha gyönyörködni is lehet bennük. Amikor a sárgacsőrű verébfiókák először kerülnek a földre, anyjuk bevezeti őket a díszrécék kifutójába. Ott álldogálnak gyámoltalanul, gyenge lábukon billegve. A verébmama pedig szorgalmasan jár a tálhoz és mindig egy csőrrelalót hoz a tátottszájú apróságoknak. Annyira otthonos, hogy családi életét is a nyilvánosság előtt éli.

Vannak érdekesebb látogatói is az állatkertnek. A városi ember szereti az állatot, de a legtöbb esetben csak addig, amíg kicsi és játszani lehet vele. Fiatal borzot, rókát, sőt mosómedvét is tart lakásában. De amikor felnőnek, rendszerint szabadon bocsátja őket és a nagyváros rengetegébe tévedt erdei állatok, sajnos, a Városligetben és az Állatkertben ütnék tanyát. Életük fenntartása érdekében aztán kénytelenek ellopni mindent, ami ehető és bizony sokszor nagy károkat okoznak.

Az állatkert legnagyobb kártevői az egerek és a patkányok. Külön vadászterületük van. Az egerek a raktarak lakói, a patkányok pedig minden állatházat alapjában ásnak alá és szaporodásuknak nem lehet gátat vetni. Az egyetlen orvosság a mérgezés lenne, de ahol annyi értékes állat van, ott a mérgezést nem szabad megkockáztatni. Ápolóink csapdával fogják őket és — hogy a természetben ismert körforgás az állatkertben is érvényesüljön — az eddigi a többi állatok ételmét dézsmált, megfogott patkányok ragadozómadaraink gyomrába kerülnek.

Az állatkertben tehát a fogoly és egy szabad, de elősködő állatvilág él egymás mellett, a főváros közönségének dúsán terített asztalánál. *Haller dr.*



Kéregetés. *Andrássy Gyula* felvétele.
Az állatkerti V. fényképpályázaton vásárolt kép.



A nandu ételmét dézsmáló verébsereg. *Haller László dr.* felvétele.

Sziám, az állatkert öreg elefántbikája *Szent István* napján évről évre meglegedetten tapasztalja, hogy a látogatók már korán reggel, közvetlenül kapunyitás után, szokatlanul nagy számmal özönlik el a kertet. Ilyenkor a szebbnél-szebb, különböző népviseletben ünneplő vidéki közönség van a kertben többségben. Sziám több évtizedes csalhatalatlan tapasztalatai alapján ezt jó jelnek veszi, s amikor a sokatígérő falusi fonott kosarakat és színes tarisznyákat megpillantja, láthatóan jóleső izgalom vesz rajta erőt, és nyomban kéregetni kezd. Imbolygó lépésekkel odasomfordál a legtömtebb motyó tulajdonosához és magasralendített ormányával nagyokat bókolva, trombitál, miközben apró szürke szemek körül sok kis ránc keletkezik. Bohókás mozdulatai és a trombitáéhoz hasonló, esdeklő hangja olyan szívhezszóló, hogy a jó eredmény nem kétséges. Csakhamar előkerül a legtávolabbi falvakból származó, különbözőzamatú, madárlátta házikenyér, és még a mai szűkös időben is egyik karaj a másik után tűnik el halk cuppanás közben Sziám szájában és feneketlen gyomrában. Sziám legkedvesebb csemegéje ugyanis a kenyér és a különböző péksütemény. Étvágya csaknem kielégíthetetlen. Naphosszatt szorgalmasan tömi magába a mindenhonnan felkínált jófakatokat, közben azonban a pénzadományozókat is szemmel tartja, és időnként körüljár, hogy a tíz- és húszfilléreseket összeszedje. A pénzt ápolójának adja, akitől az összegnek megfelelő mennyiségű répát kap érte. Jellemző Sziám kitűnő megfigyelőképességére, hogy mindig tudja, ápolójától milyen pénzért kap élelmiszert és a közönségtől is csak ilyen pénzt fogad el. Pedig Sziám életében már többször változott fémpenzünk anyaga, színe, súlya és rajza. A rézkétfillérest például senkitől sem fogadja el, és sértésnek veszi, ha valaki ilyet kínál.

gat neki. A sértést pedig ritkán hagyja megbosszulatlanul. Ilyenkor jámbor képpel elballag a vízcsap felé, és mintha csak szomját oltaná, nagyot húz a friss vízből. Tele-szívott ormányából azután váratlanul olyan zuhanyt zúdít bosszantójára, hogy annak biztosan elmegy a kedve az efféle tréfától. Ezzel Sziám az ügyet befejezte és megnyugodva ismét falatozni kezd. Minden évben előfordul, hogy a jó falusiak a sok kenyér mellé egy kis füstölt kolbászt is adnának; csodálkozva tapasztalják azonban, hogy Sziám az ilyesmire rá sem hederít. A megfigyelések és tapasztalások szerint Sziám képes egy nap félmétermázsá kenyeret elfogyasztani. A béke boldog idejében ennek a mennyiségnek körülbelül a felét ápolójától pénzen vásárolta, a többit a látogatóktól kapta. Ennyi kenyeret azonban csak egyszer, augusztus 20-án, az év legforgalmasabb napján tudott összekoldulni. Ezen az ünnepen ugyanis általában 30—40.000 látogatója van az állatkertnek. Tavaly 60.000-nél is több volt, ezért először történt Sziám életében, hogy már korán délután megcsömörlött a sok kenyértől és nem fogadott el többet. Feltűnő volt, hogy már déltájban a pénzt sem fogadta el és a kenyérből is a legjavát válogatta ki. Később már csak csipegetni tudott, mert a félmázsát akkorra már rég elfogyasztotta.

Sziám délután elhatározta a visszavonulást és hátatfordítva a látogatóknak, erélyesen döngögni kezdte a gépi erővel mozgatható nagy vasajtót, harsogó hangon követelve bebocsátását.

A hűvös elefántházban jóideig pihent, de végleges nyugalomratérése előtt mégsem állta meg, hogy néhány nyaláb illatos szénát is elfogyasszon. Sziámnak azonban rossz éjszakája és rossz álmai lehettek, mert másnap reggel siralmas ábrázattal kullogott az udvar sarkába és délig fejét és hátát zuhanyozta. Időnként szokása szerint finom homokot és apró kavicsot szórt vizes testére. Déltájban ráeszmélt, hogy felfuvódottságán legjobban egy kis tornával segíthet. Hasrafeküdt és két mellső lábával óvatosan meggyomroztatta, dömökölte magát. Ezt napközben többször megismételte és estére teljesen rendbejött.

Stokovszky

Az apácaludak az Északi-jegestenger partjainak lakói. Ősszel a hideg elől lehúzódnak Izland, Anglia, Dánia, Németország, Hollandia, Belgium és Franciaország partjaira, s ott néha igen nagy számmal láthatók. Egyes példányok Európa belsejét is felkeresik. Igen ritkán Magyarországra is ellátogatnak.

Az apácalúd a liliknél valamivel kisebb, tetszetős madár. Teste zömök, fekete csőre és lába rövid. Feje, melle, hasa fehér, nyaka fekete, háta sötétén tarkázott palaszürke. A gúnár a tojónál kissé nagyobb.

Az apácaludat állatkertekben mindenütt megtaláljuk. Más lúdfajok társaságát nem igen kedveli. Fogságban aránylag sokáig él. Állatkertünkben egy példányt tizenhat év óta gondozunk. Nyolc év előtt két újabb apácaludat szereztünk be. Régebbi példányunk a jövevényeket örömmel üdvözölte, de azok eleinte kitértek előle, később pedig elkergették. Ez időtől fogva régi apácalúdunk a közeledési kísérletekkel felhagyott és azóta is külön utakon jár.

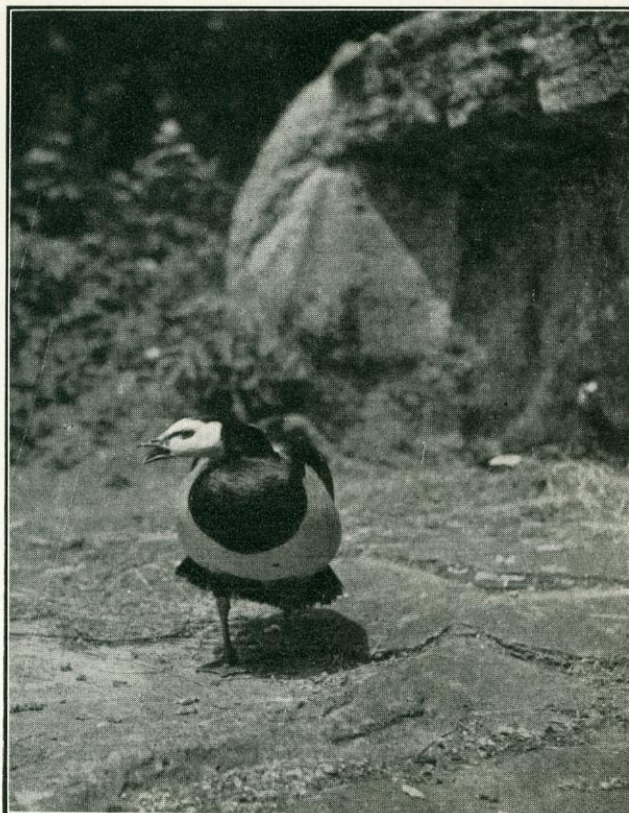
Az apácaludak — akár az északi vidékeken fészkelő egyéb lúdfajok — éghajlatunk alatt fogságban csak igen ritkán szaporodnak. Három év előtt örömmel láttuk, hogy apácaludunk a nagytó partján az egyik fészkelőodu mellett négy tojásból kotlik. A fészket, sajnos, néhány nap múltán elhagyta. A következő évben

fészkelésük ismét eredménytelen volt és tojásaikat össze is törték. Tavaly a tojó a tómelletti Kissziklahegy tövében már három hétig kotlott. A tojásokat megvizsgáltuk és, sajnos, terméketleneknek találtuk.

Ezidén az apácaludak fészkelése végre eredményes volt. Öt tojásból kettőt kiköltöttek. Ez volt az első eset, hogy a budapesti állatkertben apácaludak szaporodtak.

A gúnár a szikla tövében összetákolta fészket a toladók ellen bátran védelmezte. Még a marabuk és a koronásdarvak elől sem hátrált meg, sőt fészkéhez közeledő ápolóját is elkergette.

Az egyik fióka igen gyenge volt és két nap múltán elpusztult, a másik azonban szépen felcseperedett. Szüleinek oltalma alatt vígan úszkált a tavon, vagy pedig



Apácaludak. A fészket védő gúnár. Szombath László felvétele.

a tó partján szaladgált. Eleinte megtörtént, hogy a kis liba a kerítés rácsán átbújt és a kerítésen kívül, a pázsiton legelészett, szülei pedig a kerítés belső oldalán ijedten fel és alá szaladgáltak. Ez ma már nem történhet meg, mert a fióka már anyányira megnőtt és a rácson a feje is csak bajosan fér át.

Szombath

A norvégrák, más néven karsúhomár (*Nephrops norvegicus* L.) ahogyan neve is mutatja, főképen a Norvég-tengerekben él, de Németország északi partjainál is halásznak rá. A Földközi-tengerben Nizza, Genova, Nápoly és Palermo környékén is előfordul. A Quarnerói-öbölben tömegesen él és mázsaszámra kerül onnan piacra.

A norvégrák harminc centiméter nagyra ritkán nő meg, tehát a homárnál jóval kisebb, de karsú alakja miatt nála tetszetősebb. Ollója vékony, gyenge és aránylag elég hosszú. Páncélja finom árnyalatú halvány rózsaszínű.

A norvégrák a hidegebb tengereket kedveli. A Földközi-tengerben csak nagyobb mélységben található.



Norvégrák az állatkerti akváriumban. Szombath László felvétele.

A Quarneróban Lussin és Zára környékén mintegy nyolcvan méternyi mélységben fogják. Csodálatos, hogy ez a rákfaj nagyobb számmal csak Norvégiában és a Quarneróban él. Ennek okáról sokat vitatkoztak. Egyesek úgy vélték, hogy a norvégrákot a Quarneróba az ember telepítette. Mások szerint ez a faj a Quarneróban a jégkorszakból maradt meg. Sőt arra is gondoltak, hogy a norvégrák egy rég beomlott földalatti csatornán vándorolt délre. A kérdés eldöntése néhai *Garády Viktor* véleménye szerint ma már bajos dolog. Mindenesetre a norvégrák a Quarneró állatvilágának egyik nevezetése és a halászok jól jövedelmező kereseti forrása. A régi békeidőben a fiúmei halcsarnokban tömegesen árusították és Triesztbe, Velencébe szállították. Budapestre is jutott belőle. Egy időben olyan kíméletlenül halásztak rá, hogy a magyar hatóságok a norvégrák halászatát ívás idején megtiltották.

A norvégrák akváriumokban igen ritkán látható. Szervezete a hideg vízhez és a nagy víznyomáshoz szokott. Az akváriumi fogságot ezért nem tűri és hamar elpusztul. Eleven norvégrák szállítása igen bajos dolog és csak hűvös időjárásban sikerül. A budapesti állatkert akváriumában több ízben sikerült közönségünknek bemutatnunk. Négy év előtt egy példány kivételesen hosszú ideig, öt és fél hónapig élt nálunk.

Szombath

A vadmacska hazánk minden zárt egységet alkotó erdőségében honos. Leggyakrabban a keleti és a déli Kárpátok összefüggő erdőségében találjuk meg. A Felvidék és Erdély visszacsatolása óta többször ajándékoztak állatkertünknek vadmacskát. Sajnos azonban a legtöbbször olyan sérülésekkel érkeztek meg, hogy hamarosan elpusztultak. A közelmúltban szerencsés véletlen folytán olyan példányokat kaptunk ajándékba, amelyek teljesen egészségesek voltak. Ritkaság az ilyen fogás. Egy anyaállatot sikerült befogni a fiával. Már négy heta lakója állatkertünknek. Nagyon vadak. Még ápolójukat sem tűrik meg. Amint valaki férőhelyükhöz közeledik, támadnak. Szőrüket felborzolva, villogó szemmel, félig kieresztett karmokkal, erősen fujva fordulnak szembe az idegennel. Talán sikerül majd őket később megszelidíteni. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy főleg a fiatalon fogságba került vadmacskák, ha jól bánnak

velük, megszelidülnek, az öregek azonban soha. Általában a fogságot nehezen bírják és csak kivételes esetekben élnek hosszabb ideig.

Színük hasonlít a cirmos házimacska színéhez. A homlokukból kiinduló négy fekete sáv, amely a fülek között halad végig a nyakon, a hát hosszában egységes fekete vonallá olvad össze, amelyből függőleges sávok indulnak ki a test oldalán. Ezt a szabályosságot a házimacskánál nem találjuk meg. Legjellemzőbb ismertető jelük a farkon lévő hét-kilenc fekete gyűrű és a fark végének tompa lecsapottsága. Kártételeit talán többre becsülik, mint a valóság. Táplálékuk apró gerinces állatok, madarak, ritkábban fiatal özgida és nyúlfélék. Kívánatos vadászsákmány, erősen üldözik mindenütt, ahol előfordul. Prémjük értékes, a kereskedelemben azonban kevés kerül, mert egyrészt elég ritka, másrészt pedig az elejtők maguk dolgoztatják ki és használják fel.

A prémkereskedelemben vadmacska néven forgalomba kerülő bőrök 90%-a házimacska. A vadmacskához hasonló színárnyalatokat tenyésztik, legjobbak a hollandiai származásúak. A prémnek egyetlen hibája, hogy a szőrök könnyen hullanak, ezen azonban segíteni nem lehet, mert a bőr alatti kötőszöveti réteg olyan nehezen vonható le a bőrről, hogy a kikészítésnél a szőrhagymák megsérülnek és ezáltal a szőr kihullását



Vadmacskák. Hölzel Gyula felvétele.

okozzák. Színe miatt főleg sportbundák készítésére használják.

Szabó Ferenc dr.

**Csak szerkesztőségünknek
megküldött könyvet ismertetünk.**

**Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem adunk vissza.**

Felelős kiadó: Nadler Herbert
Budapest székesfőváros házi nyomdája — 36851
Felelős vezető: Klemm Árpád